

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 18

1 Յոնունար 1896

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ

ՃԻՎԵԼԷԿԵԱՆ

Պապը Ալի Ճառտէսի Թիւ 20

1895

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- 1 Սիպերիացի մանկամարդ Օրիորդը — Յ. Վ. Միլե-ն.
- 2 Աստղաբաշխական —
- 3 Վարդապետություն ժ. Առաքելոց — Ս. Վ. Ն.
- 4 Ներկայ գիտությունն է. թարգմություն —
- 5 ՎԱՐԲ Ս. ՄՈՆԻԳՍԻ — ՅՈՎՀ. Վ. Սեյդ-ն.

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Վեցերորդ Տարի

Թիի 18

1 Յունուար 1896

ՔՍԱՎԻԷ ՏԸ ՄԷՍԹՐԸ ԿՈՄՍԻ

ՍԻՊԵՐԻԱՑԻ

Մանկաւարդ Օրիորդը

ԿԱՄ

ԾՆՈՂԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿ

Յառաջաբան Թարգմանչին

Քսավիէ տը Մէսթրը Կոման՝ եղբայր տիեզերահամբաւ Յովսեփայ տը Մէսթրը մատենագրի՝ ծնաւ Սաւոյիոյ Շամպերի քաղաքն յամի 1764 ու վախճանեցաւ 'ի Ս. Բեթերսպուրկ ներկայ զարուս 52 թուականին, ութսուն եւ ութը տարեկան հասակին մէջ:

Իւր հինգ կտոր զանազան երկասիրութեանց մէջ՝ որոնց ամէնքն ալ մէկմէկ հրաշալիք ճանչցուած ու հռչակուած են՝ նշանաւորագոյնն ու գլուխ գործոյն է « Սիւլբէրաջէ Ֆանկամարդ օրէնքը » անուամբ իրական գողարիկ պատմութիւնն, որուն իբր երկրորդ տիպոս աւելցուցինք « Մ'աղախիբո-լեան օրէնակ » բացաւարութիւնը: Գաղիերէն բնագիրը բոլորովին զերծ ըլլալով սե-

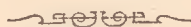
Թեւեթեալ պաճուճանքէ՝ մենք հւս ըստ կարի ջանացինք ան-
զարդ պարզութեամբ թարգմանելու ՚ի վայելս մերազնեայ բա-
նասիրաց. վասն զի բժշն յայտմէ մասննազրիս զլիաւոր առա-
ւելութիւնն՝ ինչպէս արդէն զիտած են անկողմնակալ քննադատք։
Միայն անդ տեղ լուսաբանութեան համար քանի մը ծանօթու-
թիւններ զնել պատշաճ սեպեցինք, ու զատ զատ թուանշան-
ներով զլիակարգութիւններ նշանակեցինք ՚ի զիւրութիւն ըն-
թերցողաց։

Յուսալից ենք որ այս ճշգրիտ բարոյական վէպէն երեւան
եկած կրօնական աշխիւ զգացմունք իրենց ազդեցիկ զօրութիւնը
կ'ունենան զարաւերջիւ թերահաւատական ոգւոյն վրայ, եւ
քրիստոնէին համար մեծ սփոփանք սրտի է նկատել միշտ Աս-
տուծոյ մատը կենաց ամէն յաջող կամ անյաջող պարագայից
մէջ։

Այս տողերը գրելու ատեն՝ լրագիրք կը ծանուցանեն թէ
՚ի Գաղիա ընդհանուր հանգանակութիւն մը բացուած է Շամ-
պերի քաղքին մէջ արժանաւայելուչ Յիշատակարան եւ արձան
մը կանգնելու երկոցունց հարադատացն Յովսէփայ եւ Քաւելի
տը Մէսթրը, որք անմահ պարծանք հանդիսացան կաթմուղիկեայ
կրօնից։

Հոովմ, 28 նոյեմբեր 1895։

Յովհանէս Վ. Մէսէս

ՍԻՊԵՐԻԱՅԻ ՄԱՆԿԱՄԱՐԴ ՕՐԻՈՐԴԸ

ԿԱՄ

ՇՆՈՂԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿ

1. Նախաբանութիւն.

Ատենօք բաւական ազմուկ հանեց մանկահասակ աղջկան
մը քաջապրտութիւնը, որ Պօղոս Ա. (1796—1801) Ռուսիոյ
ինքնակալին թագաւորութեան դէպ ՚ի վերջերն հետխոտս Սի-
պերիայէն մեկնելով՝ Ս. Բեթերսպուրկ եկաւ իւր հօրն համար

հերոսմ ու թողութիւն խնդրելու այնպէս որ այս դէպքս զրգեց երեւելի հեղինակ մը (1) վիպասանութիւն մը յօրինելու, որուն մէջ զիւցազնուհւոյ դեր մը կ'ընծայուի այս յանկուցիչ ուղեւոր օրիորդին. բայց զանիկայ ճանչցողները փոքր ինչ տհաճած են որ սիրահարական մտացածին պարագաներ ու վիպասանական տրկածներ վերագրուած ըլլան այսպիսի մանկամարդ ազնուամիտ աղջկան մը, որուն մի միայն ցանկութիւնն որդիական անարատ ոէրն եղած է, եւ որ առանց նեցուկի եւ խորհրդակցի կարող եղաւ յղանալ իր սրտին մէջ այնպիսի վեհանձն գործողութեան մը խորհուրդն եւ զայն իրագործելու գորութիւնը:

Եթէ այս իւր զլխէն անցած պատահարներուն պատմութիւնը չընծայեր հետաքրքրական զարմացումն, ինչպէս վիպասան մը կրնայ ներշնչել երեւակայական անձնաւորութիւններ 'ի մէջ բերելով, զուցէ ընթերցողք առանց հաճոյքի չպիտի կարդան իւր կենաց պարզ պատմութիւնն՝ որ ըստ ինքեան բուական յանկուցիչ ըլլալով ճշմարտութեանէ զատ ուրիշ զարգարանքի պէտք չունի:

2. Օրիորդին ընտանիքը.

Բրասքովի Լաբուրֆֆէ իւր անունն. հայրն Ուքրենի ազնուատոհմ ցեղէ մը սերեալ՝ Հունգարիա ծնած էր, ուր այլեւայլ դէպքերու ու պարագայից պատճառաւ գաղթեր էին իւր ծնողքը. քիչ ժամանակ ծառայած էր ինքն հոն հունգարական սեաւ հեծելազօրաց գնդին մէջ, եւ յետոյ հրաժեշտ տալով բանակին՝ Ռուսիա եկած ու ամուսնացած էր: Հոս իւր նոր հայրենեաց մէջ զարմեալ զինուորական ասպարէզը մտնելով, երկայն ատեն ուսական զօրաց խումբերուն մէջ ծառայեց եւ մասնակցեցաւ շատ պատերազմներու: Իսմայիլիա եւ Ոչաքոֆֆ քաղաքներուն յարձակմանց ներկայ եղած ու իւր քաջանձնութեան համար արժանայարգ համարում ստացած էր զօրաց վաշտին

(1) Տիկին Քոքեն, որուն գրածքն «Ասորականաց» է Սէպտէմբեր 1873 ին, Հէրիք Է հեղ մը կարդացած ըլլալ այս վիպասանութիւնը՝ տեսնելու համար քէ ինչպէս ճշմարիտ պատմութիւն մը կրնայ այսքան խեղաքիւրիլ եւ կերպարանափոխ ըլլալ: (Ծ. Թ.)

մէջ, Չգիտցուիր իրեն Սիպերիա աքսորուելուն բռնն պատճառը, դատաւարութիւնն ու անոր վերաքննութիւնը ծածուկ պահուած ըլլալուն: Սակայն ոմանք կարծած են թէ՝ զօրապետի մը չարակամութենէն ինքը դատի ենթարկուած ըլլայ անհնազանդութեան համար: Զիարդ եւ իցէ՝ իւր աղջկան ճամբորդութեան ժամանակ ինքը 14 տարիներէ 'ի վեր Սիպերիա կը գտնուէր, իշիմ (1) գիւղն աքսորեալ՝ որ Թոպուսք նահանգին սահմանագլխոյն մօտ է: Հոն կ'ապրէր ինքն հանդերձ ընտանեօք օրական 10 կոպէկ (գրեթէ 2 դահեկան արծաթ) փոքրիկ դրամով, որ որոշուած է բռնի աշխատանաց դատապարտուած չեղող բանտարգելներուն:

Մանկահասակ Բրասքովին իւր ամէնօրեայ աշխատութեանց միջոցաւ կը հայթայթէր մասամբ իւր ծնողաց ապրուստն. երբեմն կ'օգնէր գիւղին լուացարար կտանաց կամ հնձողներուն, եւ երբեմն ալ ըստ կարողութեան անձին ու զօրութեան իւրոյ կը մասնակցէր գեղջական բոլոր գործերուն: Գիւղացիք վճարման փոխարէն կու տային իրեն ցորեն՝ հաւկիթ եւ կամ քանի մը բանջարեղէններ, զորս տուն կը բերէր: Տղայութեան հասակին մէջ Սիպերիա եկած ըլլալով ու լաւագոյն վիճակի մը զաղափարն անգամ չունենալով՝ ուրախ զուարթ ինքզինքը կ'ենթարկէր այս տաժանելի աշխատանաց, որոնք շատ ծանր ու անհանդուրժելի կու դային իրեն: Իւր փափկիկ ձեռքերը կարծես թէ ուրիշ գործերու համար ստեղծուած էին: Մայրը հոգածու խնամատարութեամբ խեղճ ողորմելի անակին ներքին գործոց կը նայէր, եւ համբերութեամբ կը տանէր իւր թշուառ վիճակը. քայց հայրն երիտասարդական հասակէն 'ի վեր զինուորական գործունեայ կենաց վարժուած ըլլալով՝ չէր կրնար զիւրաւ համակերպիլ իւր ճակատագրին, եւ յաճախ այնպիսի բուռն յուսահատութեան մէջ կ'ինկնար՝ զոր չէր կրնար արդարացընել նոյն իսկ իւր վերջին աստիճանի թշուառութիւնը: Թէպէտեւ կը զգուշանար իւր սիրան հալեցընող մաշեցընող տառապանքն արտաքուստ Բրասքովին երեւցընելէ, սակայն

(1) Իշիմ՝ համանուն գետին վրայ շինուած փոքրիկ գիւղ մ'է, եւ Թոպուսք քաղքին հարաւակողմը կ'իյնայ: Իւր աշխարհագրական դիրքն է Բարիգի միջօրեականին արեւելեան երկայնութեան գրեթէ 68 երորդ աստիճանն եւ հիւսիսային լայնութեան գծին 56 երորդ աստիճանը: (Մ. Թ.)

ասիկայ այլեւայլ անգամներ ականատես եղած էր իւր հօրն արտասուեալ միջնորմի մը ճեղքուածքէն ղիտելով՝ որ կը զատէր իւր խցիկը ծնողաց սենեակէն. ու բաւական ատենէ 'ի վեր ալ սկսած էր ինքնիրեն խորհիլ անոնց անազորոյն կացութեան դարման մը գտնելու համար:

3. Լաբուլոնֆֆի գրած աղերսագիրը.

Քանի մը ամիսներէ 'ի վեր Լաբուլոնֆֆի աղերսագիր մը ուղղած էր Սիւպերիոյ ընդհանուր կառավարչին, որ բնաւ պատասխանած չէր անոր նախկին աղաչանաց. Զինուորական բարձրագոյն սպայ մը, որ իւր պաշտօնին վերաբերեալ գործերը կարգադրելու համար Իշիմէն կ'անցնէր նոյն ժամանակը, յանձն առած էր այն գիրն հասցընելու իւր հասցէին, եւ միանգամայն խոստացած էր անոր արդարացի պահանջմանց ջատագով ըլլալու կառավարչին քով. Թշուառ աքսորեալն յոյս մը ունեցած էր այս գործիս յաջողութուն. բայց սակայն ինչպէս ուրիշ անգամներ՝ այս հեղ ալ պատասխան ընդունած չէր. Ամէն ճամբորդ ու սուրհանդակ որ Թոպուքէն կը հասնէր (հաղուազիւտ դէպք մը), իւր դառնակսկիծ վշտաց վրայ նորանոր տանջանք կ'աւելցընէր՝ տեսնելով իւր ակնկալութեան պարապ ելնելը:

Սյսպիսի խնուր վայրկեաններէն մին էր՝ երբ մանկամարդ օրիորդն հունձքէն տուն դառնալով գտաւ իւր մայրն արտասուելից, ու զարհուրեցաւ դիտելով իւր հօրը դէմքին տոգու նութիւնն եւ մթաղին նայուածքը. խեղճը խելացնոր ցաւոց մէջ ընկղմած կ'երեւէր. հազիւ թէ նշմարեց իւր աղջիկն, «ահաւա՛սիկ՝ գոչեց՝ իմ զօրաղղութեանս դառնագոյնն. ահա՛ այն դաւաւակը զոր տուաւ ինձ Աստուած իւր բարկութեան ժամանակ՝ երպէս զի կրկին տառապանք կրեմ իւր եւ իմ վշտացս համար, եւ առանձն գինքն օր ըստ օրէ հիւծիլ մաշիլ աչացս առջեւ, ծառայական աշխատանքներէ ուժաթափ ոգեսպառ. մինչդեռ հայր անուանակոչութիւնն ամէն մարդու համար երջանկու-թիւնն մ'է, մի միայն ինծի համար երկնից անէծքին վերջին բազկաց մէջ նետուեցաւ. մայրն ու աղջիկը կրցան վերջապէս հանդարտեցնել զանիկայ, խառնելով իրենց արցունքն անուրիններուն հետ. բայց այս աղիողորմ տեսարանն ամենամեծ

տպաւորութիւն մ'ըրաւ մանկահասակ օրիորդին ոգւոյն վրայ։ Այս առաջին անգամն էր՝ որ իւր ծնողքը բացէ ի բաց խօսեր էին սնոր առջեւն իրենց յուսահատ վիճակին վրայ. առջի անգամն էր՝ որ ինքն ալ յատուկ գաղափար մ'ունեցաւ իւր ընտանեայն յետին թշուառութեանը վրայ։

4. Բրասքովի կը խորհի Ռուսիոյ կայսեր դիմել

Այս ժամանակներս էր՝ իւր հնդետասանամեայ հասակին մէջ՝ որ առաջի անգամ խորհուրդն յղացաւ Ս. Բեթերսպուրկ երթալու, եւ իւր հօրն համար ներում ու թողութիւն խնդրելու։ Ինքն իսկ կը պատմէր թէ՝ օրմը երբ աղօթքը լմնցընելու վրայ էր այս երջանիկ մտածմունքը փայլակի նման ներկայացաւ իւր մտքին առջեւը, եւ անպատում ցնծութեամբ սիրտը լեցուեցաւ։ Աներկբայ յուսով համոզուած էր՝ թէ աստուծային նախախնամութեան ներշնչում մը եղած էր այս, սոյն հաստատ վստահութիւնն ապագային մէջ ալ իւր անդրդուելի նեցուկն եղաւ ամենավճատեցուցիչ պարագայից մէջ իսկ, ինչպէս պիտի տեսնենք յետոյ։

Մինչեւ այն ատենն իւր հօրն ազատութեան յոյսը տակաւին մոռտ գտած չէր իրեն սրտին մէջ. ուստի մեծ ուրախութիւն պատճառեց այսպիսի իրեն համար նոր զգացմունք մը. մէկէն աղօթքի ապաւինեցաւ, բայց իւր գաղափարներն այնքան ալլալած ու չփոթ էին՝ որ չէր իսկ գիտեր Աստուծոյ ինչ խնդրելիքը, զայս միայն աղօթեց՝ որ Տէրն երկնից չղրկէր զինքն իւր ոգւոյն մէջ զգացած երջանկութենէն, զոր չէր կրնար խօսքով բացատրել։ Սակայն Ս. Բեթերսպուրկ երթալու խորհուրդն եւ ինքնակալին ռաքն խնալով իւր հօրն համար ներում ու թողութիւն հայցելու դիտաւորութիւնն հետզհետէ պարզուեցան յստակ կերպով իւր մտքին մէջ. եւ այնուհետեւ այս էր միայն իւր հանապազօրեայ մտածմանց նպատակը։

Ինքն իրեն համար ընտրած էր սիրական խորշ մը ցարառեաց սնտառակին ծայրն՝ որ իւր ընակարանին մօտ էր. հոն ստէպ կ'առանձնանար աղօթելու համար. այսուհետեւ աւելի ճիշդ գտնուեցաւ ժամադիր ժամուն։ Բոլորովին իւր մտածութեանց մէջ ընկղմած՝ մանկական ոգւոյն ջերմ եռանդեամբն աղօթք կ'ընէր Աստուծոյ, որպէս զի նպաստաւորէ իւր ճամ-

բորդութիւնն ու չնորհէ իրեն զօրութիւն եւ հարկաւոր միջոցներն ՚ի զլուխ հանելու համար զայն: Այս մտածմունքներով տոգորեալ յաճախ կը մոռնար ինքզինքն անտառին մէջ, զանց ընելով նոյն իսկ իւր սովորական զբաղմունքները. որուն համար ալ յանդիմանութիւններ կը լսէր իւր ծնողքներէն: Շատ ժամանակ սպասեց համարձակելու համար իւր խորհած ձեռնարկն անոնց յայտնելու. ամէն անգամ որ հօրը քով կ'երթար՝ քաջասրբութիւն չէր կրնար ունենալ իւր այս յանդուգն խորհուրդին վրայ խօսք բանալու անոր, որովհետեւ վեր ՚ի վերոյ կը նախադուշակէր թէ անյաջող պիտի ըլլար: Սակայն երբ կարծեց թէ ըստ բաւականի հասունցուցած էր իւր մաքին ծրագիրն, որոչեց օրն յորում պիտի խօսէր անոր այս բանիս վրայ, եւ հաստատապէս առաջադրեց յաղթելու իւր երկչոտութեանը:

(Շարայարեի)

Աստեղաբաշխութիւն

ԵՒ ԱՐԵՒԵԼՔ

(Շարունակութիւն անցեալ բուհն)

Ե. Ի՞նչպէս կարելի է որ Աստուածներու օրերն (ցերեկ), եւ Տիտաններու՝ աստուածոց թշնամեաց օրերն (գիշեր) միանալով՝ արեղակնային տարի մը բոլորեն:

Զ. Ի՞նչ պատճառաւ զսղիակոսի նշաններն՝ որոնք նոյնաչափ են երկայնութեամբ՝ ծագման ժամանակի մէջ հաւասար չեն, նոյն իսկ Հասարակածին վրայ: Ինչո՞ւ զարձեալ ծագման պարբերական շրջանն երկրիս տմեն մասանց վրայ նոյն չէ:

Է. Եթէ ճշմարիտ է՝ թէ լուսնին խաւարման միջատեղին լրման լուսնի ժամանակ կը դիպի՝ ինչո՞ւ արեւուն խաւարման միջատեղին նոյն ժամուն չդալիր:

Ը. Ինչո՞ւ լուսնի արեւելեան եզրն ամենէն առաջ կը խաւարի, մինչդեռ արեւուն խաւարման ժամանակ արեւմտեան եզրն նախ կը խաւարի:

Թ. Ինչո՞ւ լուսինն լրանալէն յետոյ պայծառութիւնն կը կորուսանէ. ինչո՞ւ արեւուն եղած կէտին վրայ հասնելով նորէն լոյսն կ'առաւելու:

Այս եւ սոյնալիսի հարցումներ են Աստեղաբաշխին առաջարկածն, զորս մի առ մի կը լուծէ ինքնին:

Նախ Գերագոյն էին անհուն մեծութեան վրայ կը խօսի, ապա կ'ըսկսի իր նիւթն այսպէս.

« Երկրագունտն հողէն եւ օդէն եւ ջրէն եւ եթերէն եւ երկաթէն կազմուած՝ կատարելապէս կը լի է: Լուսին, Փայլածու, Արուսեակ, Արեգակն, Հրատ, Լուսնթագ եւ Երեւակ՝ իր շուրջն կը դառնան: Նիւթական բան չէ զինքն բռնողն իր տեղ: Միջոցին մէջ իրեն յատուկ զօրութեամբ մը կեցած է: Կենդանի եւ անկենդան էակներ կ'ապրին իր վրայ. բարձր լեռներ՝ քաղաքներ եւ չէնքեր կը բարձրանան իր վրայ: »

« Եթէ նիւթական բան մը կամ կենդանի արարած մը բարձած ըլլար զայդ՝ ուրիշ նոյնանման բան մ'ալ զինքն պէտք էր բարձած ըլլալ, ապա ուրիշ մը, եւայլն. այսպէս անվերջ շղթայ մը կը ձեւանար. հակառական է: Եթէ վերջնոյն համար ըսենք թէ բնածին զօրութեամբ մը կեցած է՝ ինչո՞ւ նոյնն չխորհինք երկրիս վրայ անմիջապէս: »

« Վասն զի ջերմութիւնն արեգական եւ կրակի բնածին յատկութիւնն է, ցրտութիւնն բնածին յատկութիւն լուսնի, հոսանուտ վիճակն՝ ջրոյ, կարծրութիւնն՝ ժայռերու, ցնդականութիւնն՝ օդոյ, այսպէս երկրիս բնական յատկութիւնն է անշարժ հաստատութիւնն եւ միջոցի մէջ իր տեղն ինձին: »

Այսպէս խելացի ցուցումներով լի է հնդկ աստեղաբաշխութիւնն, որ փոխանակ զիտականին՝ արամաբանութիւնն կը մտցունէ, եւ հին կարծիքն՝ երկիրս անշարժ կեդրոն քարոզելու եւ տիեզերքն այդ կեդրոնին վրայ շարժելու, կը պաշտպանէ խելացի խօսքերով:

Պուտտայից դէմ կը կանգնի եւ Յեկա (Jaine) դէմ կը մաքառի.

« Պուտտայք՝ կան ղեռ ուրիշներ ձեռ նման, որք համաստեղութեանց չըջանքն քննելէ յետոյ՝ հետեւցունեն՝ թէ երկիրս օրէ օր միջոցին մէջ՝ նման ծանր մարմիններու կ'իյնայ ու կը խոնարհի: »

« Զեզ նման են Յեյնք ալ (Jaine), որոնք կ'ըսեն՝ թէ արեգակն եւ լուսին կրկնակք են, կրկնակ եւ համաստեղութիւնք, այս ամենն միջոցի մէջ կը վերանայ:»

Ահա հերքումն.

« Դուք Պուտտայք՝ որ քննած էք՝ թէ մարմին մը միշտ դէպ 'ի վար կը ձգի երկրիս վրայ, ինչպէս կ'ուզէք հաստատել՝ թէ երկիրս ալ միշտ դէպ 'ի վար կը խոնարհի միջոցին մէջ: Եթէ այսպէս ըլլար՝ վեր նետուած մարմին մը՝ որ երկրէս շատ աւելի թեթեւ է՝ ինչպէս պիտի կարենար հասնիլ կրկին երկրիս վրայ:»

Մարմնոց անկման օրէնքն թողլով մի կողմ սքանչելի խելք մ'է այս պատճառն բացատրողն.

Յէնաց դէմ.

« Ի՞նչ պատասխան տամ ձեզ Յէնք որ յուսմէտս եւ առանց պատճառի կրկնակ համաստեղութիւններ, կրկին լուսին եւ երկու արեգակ կը քարոզէք:»

« Զէք տեսնար որ բեւեռային շրջանակաց համաստեղութիւնք՝ քսան ու չորս ժամուան մէջ շրջան մը կը դնեն, միշտ տեսնելի մնալով:»

« Վասկարա ինքնին թող բացատրէ մեզ իր գաղափարն: Ընթերցողք չգարմանն երբ Զգողութեան օրէնքն տեսնան յայտնապէս յայդմ:»

Բայց ինչպէս հնար է այդ. Եւրոպայ Նեվտոնէն ուսաւ այդ վարդապետութիւնն: Հնդկին Եւրոպայէն առաջ գիտէ եղեր: Կա՞յ արդեօք մարդ որ խորհի՝ թէ Նեվտոն Հնդկաստանէն առած ըլլայ զայդ: Ահա իր խօսքերն.

« Զգող յատկութիւնն երկրիս բնական է. այս յատկութեամբն գտնեն ծանր մարմին իրեն կը ձգէ երկիրս:»

Երկրիս գնտաձեւ ըլլալն յայտնապէս ամեն հնդիկ աստղաբաշխ վարդապետած է: Ոչ գիտակ աստղաբաշխք կը համարէին՝ թէ Մեքոն հիւսիսային լեռն գիշերուան պատճառն է: Այսպիսեաց կը պատասխանէին գիտնական աստղաբաշխք՝ թէ եթէ այդպէս ըլլար՝ գիշեր չեղած արեգակուն եւ մեր մէջ տեղն պէտք էր տեսնուիլ այդ լեռն:

Երկրիս մակերևութին առաջ հարթութիւնն այսպէս կը վարդապետեն.

« Եթէ երկրիս երեսն մեզ հարթ կ'երեւի՝ պատճառն է՝ վրան զի մեր տեսածն շատ փոքրիկ մաս մ'է ամբողջին հետ

կշռելով Գրեթէ փոքրիկ շրջանակի մը հարկւրերորդ մասն կը համարուի այդ, որ ուղիղ դժէ մը հազիւ կը չեղի»

«Ո՛ւր որ կենայ մարդ հողն իր ստըն տակն է, բայց եթէ երկու մարդ իրարմէ 900 հեռաւորութեամբ կենան՝ իւրաքանչիւրն իր ընկերին նկատմամբ զուգահեռական է: Իսկ 1800 ի վրայ եղողք ոտք ոտքի են. ջրոյ քով կեցող անձի կը նմանի որուն. օտքն եւ մարմինն 180 ° աստիճանաւ իրարու հակառակ կեցած են»

Անցնելով երկրագրական մասին յիշենք հատուած մը.

«Հասարակած գտնուող մարդ մը՝ հիւսիսն եւ հարաւն հորիզոնին վրայ կը տեսնէ»

«Երկնքի կամարն կը կարծէ թէ այդ կէտերու յեցած է եւ կը դառնայ»

«Եթէ դէպ ՚ի հիւսիս առաջ երթայ ոք՝ համաստեղու՝ թիւնքն փոխանակ առաջնոյն նման ուղղահայեաց տեսնուելու կամաց կամաց կը խտորին» Աւելորդ է ըսելն թէ ուղիղ է այս ամենն:

Ահա ըստ Վասկարայի երկրիս շրջանակն. 4967 Յոյան (Yojana) է շրջանակն. տրամագիծն՝ 1581 1/24 Յոյան. ամբողջ մակերեսովն 7,853,034 քառակուսի Յոյան. (Յոյանն զրեթէ 8,000 մեզր է):

Վասկարայի այս հաշիւն մեր այսօրեայ չափէն շատ հեռու չէ. շրջանակին տարրերութիւնն զրեթէ մերինէն 264,000 մեզր պակաս է, իսկ իր ցուցած տրամագիծն՝ մերինէն 34,000 մեզր պակաս:

Հետաքրքրական է երբ Վասկարա կը վարդապետէ՝ թէ երկիրս օր քան զօր կ'աճի քանակաւ:

Խոհական ճշմարտութիւն կը թուի մեզ այս, վասն զի ինչպէս որ ճշմարիտ է՝ թէ բնութեան մէջ բան մը չփճանար, նոյնպէս չեմք կրնար պնդել՝ թէ նոր բան ալ չստեղծուի: Ընդհակառակն օրէ օր կ'ենդանին եւ բոյսն կը տեսնեմք որ կ'աճին աշխարհիս վրայ. երկիրս ստեղծման դասաւորութիւն մը կը թուի, օրէ օր կը ծնի. կենդանեաց եւ բուսականաց մը նացորդներով կը բարձրանայ հողն: Ամեն ոք զիտէ՝ որ հնու-թիւնն երկրիս խորն է. հիներուն յիշատակն մեր ոտից տակն է: Becquerelի համար կ'ըսեն՝ թէ սոյն գաղափարն կը տաճէր:

Օրերուն երկարելուն եւ կարճելուն պատճառն. — «Երբ

Արեգակն հիւսիսային կիսագնդին վրայ է՝ ցերեկն աւելի երկար է քան գիշերն. իսկ երբ հարաւայնոյն վրայ՝ գիշերներն կ'երկարին:

Իրաւամբ. վտան զի գիշերուան երկարութիւնն հորիզոնի վրայ գծած օրուան շրջանակի երկարութեան աստիճանէն կը հասկըցուի. մինչդեռ հորիզոնէն վեր եղող աղեղին մասն ցերեկուան երկարութիւնն կը յայտնէ: Այս պատճառաւ հասարակածին վրայ ցերեկ եւ գիշեր հաւասար են. Նոյնպէս սքանչելի կերպով կը բացատրեն բևեռային օրերն:

Գիշերաճառասարք. — Կրանտի—Պատ (Kranti-Pâta) կը կոչեն զայդ Հնդիկք, սակայն ոչ ոք մեկնութիւն մը տուած է, կամ պատճառն որոնած:

Լայնութիւն եւ երկայնութիւն. — Հնդիկք անկիւնաչափ գործւով կը գտնեն այդ աստիճանքն. եռանկիւնաչափութիւնն 'ի ձեռին՝ ըստ բաւականին կը մօտին մեր ճշդութեանց: Նոյնպէս կը ճշդեն Չոլիակոսի երեք առաջին կենդանակերպից ելքն:

«Իւրաքանչիւր նշանին վերջին ուղիղ ելքն գտնելու համար՝ պէտք է իրենց շրջանին խոնարհումը գտնել, ապա բազմապատկել առաջնոյն երկրորդին եւ երրորդին ծոցերն (sinus) առանձինն՝ արեգական խոնարհման ամենէն մեծ համածոցին (cosinus) հետ. յետոյ բաժնել ելածն խոնարհմանց համածոցներուն հետ. արդիւնքն աղեղներուն ծոցերն են: Այս ծոցերուն ձեռքով աղեղներն կը գտնես, որ խնդրեալ նշանաց վերջին ուղիղ վերելքն է»:

Ի՞նչ կայ ասկէց աւելի ուղիղ:

(Շարայարեյի)

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԺԲ- ԱՌԱՔԵԼՈՑ

Շարունակութիւն անցեալ բուհն.

ԻԱ.

Մկրտութեան օրն եւ կիրակեից ժողովն
ըստ Ս. Յուստինեայ վկային
ըստ պատուիրանաց Տեառն յերեսելն
Առաքելոց գկնի յարութեանն

Սրբոյ Ընթրեաց վրայ համառօտիւ խօսեցանք. նոյնպէս Առաքեալն առ Կորնթացիս առաջին թղթոյն մէջ՝ ԺԱ., զխաւոր մասն կը յիշատակէ. նոյն եկեղեցւոյն մէջ մտած զեղծմունքն եպերելով Յովհաննու Զ զուխն Ս. Գոհութեան վրայ կը խօսի. յորում Փրկիչն իւր Մամնոյն եւ Արեան խորհուրդն կը խոստանայ հաստատել Կիւրակեից տէրունի ժողովն՝ միայն Առաքելոց Գործոց ի գլխոյն մէջ կը կարգանք, բեկանել զհացն խօսքով, եւ օրն յայտնի է անդէն (լատ). այս հատուածին հետ կրնանք համեմատել Բ զլսոյն 42 համարն:

Ս. Իգնատիոսի թղթոց մէջ յիշեալ քանի մը հատուածներ կան, որով վկայն յայդ Խորհուրդ իր հաւատքն կը յայտնէ. Հատուած մ'ալ զոր չիշատակեցինք ցարդ՝ յաւելումք. (Իգն. Առ Հոռմ. թղթ. Է, 3). որով 'ի Սուրբոյ մինչեւ 'ի Հոռմ' իր կրած չարչարանքն յայտնելով՝ մահուան ունեցած անձուկն եւ 'ի վիպութիւն փափաքանօք դիմելն կը բացատրէ. երկրաւորս ոչ ինչ է իրեն համար. Ոչ հաճի անձն իմ ընդ կերակուր ապա-կանութեան եւ ընդ հաճոյականս կենացս այսոցիկ: Զհաց Աստուծոյ կամիմ ես, զհաց երկնից, զհաց կենդանութեան, որ է մարմին Յիսուսի Քրիստոսի՝ որդւոյ Աստուծոյ, յագգի Դաւթի. եւ զբաժակ Աստուծոյ կամիմ, զարիւն նորա. որ է սէր անապական եւ կեանք յաւիտեականք: Նահատակք վկայութեան դիմելն առաջ Ս. Գոհութեան սեղան կ'ուզէին, առ այս եւ Ս. Իգնատիոս ուզելով զիւր կեանս ընդ Քրիստոսի անուան փո-

խանակելու անձկութիւնն յայտնել, Ս. Սեղանն կը յիշատակէր:

Ս. Յուսափնոս առաջին ջատագովականին մէջ առ Անտոնինոս Բարեպաշտն ուղղեալ, քրիստոնէից ժողովոյն նկարագիրն կ'ընէ. որ թէպէտ եւ ոչ մանրամասն, բայց ըստ բաւականին թանկագին է յոյժ այդ հատուածին ունեցած արժէքն, եւ չահեկան մեծապէս Վարդապետարանիս հատուածոց բացայայտ ըմբռնման համար մատուցած լոյսն:

Ուստի ԿՍ եւ ԿԵ զլիսոց մէջ կը յիշէ Մկրտութեան օրն, յորում եւ այլ Խորհուրդք կը մատուցուէին. իսկ ԿԶ եւ ԿԷ զլիսոց մէջ Կիւրակէից ժողովոյն նկարագիրն կու տայ: Այս չորս զուգահեռն առանձինն մաս մը կը կազմեն. իսկ միջանկեալ զուգահեռն՝ նախ Հեթանոսաց դէմ եւ ապա Հրէից կը վարէ. առաջինը՝ զի իրենց չար զիւրաց խարժութեանց կը հետեւին, եւ երկրորդը՝ զի իրենց իսկ մարգարէներէն նախաձայնեալ Մեսիայն չճանչցան: Այդ միջանկեալ զուգահեռն մեք զանց կ'ընեմք. նախ զի աւելորդ է մեզ աստ, երկրորդ՝ վասն զի մեր խօսքին պայծառութեան կրնան միասեւ, ԿԷ զլիսոյն վերջին հատուածն՝ զոր շատեր մինչեւ այսօր առանց քննութեան թողած են, առաջին հատուածներուն լուսատուն է. վասն զի կը յայտնէ՝ Յիսուսի վերջին Ընթրիաց ժամանակ զործածէն հետեւցընելով թէ Եկեղեցւոյ օրինադրութիւնն չէ Ս. Գրութեան ժողովն, այլ Նորին ինքեան Տեառն Եիսուսի զկնի յարութեանն առ Առաքեալս տուած հրամանն:

Ս. Յուսափնեայ մկրտութեան վրայ գրածն զեւ չիչաժ, մի քանի գիտողութիւններ կ'ընեմք:

Առաջին՝ ջուրն. Վարդապետարանն յիշած էր զայդ, որով իր հնութիւնն կը հասկըցուի. Վարդապետարանն կ'ուսուցանէ՝ զընտրեալն Աստուծոյ՝ զվարժեալն 'ի տէրութիւնի պատուիրանս՝ մկրտել՝ յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ՝ 'ի ջուր կենդանի, այսինքն յաղբեր կամ յաւաղանի. եթէ չէ՞ կարող մըկրտել 'ի ջուր ցուրտ՝ մկրտեցէք 'ի ջերմին, եթէ ցուրտ կամ ջր ջուրն ընկզմամբ մկրտելու չբաւականանայ՝ հեղմամբ մըկրտեցէք, երիցս ճեղցես ջուր 'ի գլուխն, յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ: Այս կերպ խօսելով կ'ենթադրուի՝ թէ ըստ պիտոյից ո՞ր եւ է տեղ մկրտութիւնն կը կատարուէր: Այսպէս մկրտեց Առաքեալն զբանտապանն Փիլիպպէի. եւ Փիլիպպոս սարկաւազ՝ զներքինի թաղուհւոյն Եթովպիոյ. եւ նոյն իսկ Առաքեալն Անանիայէն կը մկրտուէր այնպէս: Ամեն ոք կը հասկընայ՝ թէ մէն մի Եկեղեցի նոյն իսկ հաւատոյ առաջին աւուրց

մէջ՝ մկրտութեան Ասագան կը կանգնէր. եւ զոր ինչ Գործոց մէջ կը կարգաւք՝ զնոյն եւ 'ի Վարդապետարանի կարծել պատշաճ է: Ս. Յուստինոս կը վկայէ՝ զի Նրախայն զկնի ուսանելոյն կը տարուէր հոն ուր ջուրն էր. այսպիսի միայն Վարդապետարանն նախ քան զմկրտութիւն կատարուելիք պահոց վերայ կ'օրինագրէ. զնոյն եւ Յուստինոս կը վկայէ նոյն եւ նման. մկրտողն եւ մկրտուող՝ եւ այլք եւս ոմանք եթէ կարեն՝ պահեն թող. այլ այն որ մկրտութիւն պիտի ընդունի՝ կը պատուիրէ՝ զի օր մը կամ երկու կանխէ թող պահել: Ս. Յուստինեայ պահոց նկատմամբ զրաճն՝ որոշ եւ հաստատուն է. մինչ Վարդապետարանին յայդմ մասին խօսքն անորոշ կամ ազատ կ'երևի:

Եւ այս նշանակելի է. զի Վարդապետարանիս հետեւեալ խօսքն ալ՝ Յաղագս մկրտութեան՝ այսպէս մկրտեցէք, վերոյիշեալ ազատութեամբն կամ անորոշութեամբ՝ կը յայտնէ, զի ոչ թէ միայն արդէն իսկ հաստատեալ Եկեղեցւոյ մի մէջ կատարուելիք մկրտութեան վրայ է խօսքն՝ այլ նաեւ որ եւ է զիպաց մէջ եւ յորմէ եւ իցէ Քրիստոնէէ: Ո՞ր Եկեղեցի կազմութիւն առնուի՞ն հանդերձ՝ առատապէս ջուր եւ Ասագան չունենար. առ այս՝ Մկրտեցէք, (այսինքն՝ ընկզմեցէք). մկրտեցիք յայլ ջուր, եւ եթէ ոչ կարես (մկրտել) 'ի ցրտին՝ (մկրտեցիք) 'ի ջերմին. եւ եթէ երկաքանդիւրն ոչ իցէ՝ հեղցես ջուր երիցս 'ի գլուխն խօսքերն՝ ոչ բնաւ այնպիսի Եկեղեցւոյ մը ուղղեալ են՝ յորում Եպիսկոպոս մը՝ այսինքն Տեսուչ կամ Վերապետ կամ Երիցապետ (զոր բացատրեցինք) կը բազմէր. Ուստի հարկ է իմանալ՝ զի Վարդապետարանիս այս խօսքովն նոյն իսկ պարզ հաւատացեալ մի Մկրտիչ կարէր լինել: Դարձեալ մկրտութեան պաշտօնէին տուած Մկրտիչ կամ մկրտող անունն՝ եւ նորա իսկ պահնցողութեան պարտաւորութիւնն՝ ցոյց կուտայ, զի Վարդապետարանին այդ խօսքն մի միայն Երիցանց ուխտին վերակացուն չէ սեպհական, այլ առհասարակ առանց որոշման առ ամենայն հաւատացեալս ուղղեալ: Երկրորդ դարուն առաջին տարիներուն մէջ Ս. Իգնատիոս Աստուածազգեաց Անտիօքայ հայրապետն առ Զմիւռնիացիս զրելով կ'ըսէ. Զմետ երբայք եպիսկոպոսին ամենեքեան՝ որպէս Յիսուս Քրիստոս հօր. եւ երիցանց ուխտին՝ որպէս առաքելոց. եւ պատուեցէք զսարկաւազունս՝ ըստ պատուիրանին Աստուծոյ: Մի՞ ոք առանց եպիսկոպոսի արասցէ ինչ գեկեղեցւոյ. Գոմոքիւն՝ որ ընդ ե-

պիսկոպոսաւ մատուցանի՝ դատեացի հաստատունք՝ կամ յորմէ՝
ի նմանէ հրամանաւ . . . : Ձե օրէն ատանց եմիսկոպոսի ոչ
մկրտել եւ ոչ քրքրիս մատուցանել։ Զմիւռ. Ը. 2.

Հուկինեան դամբարանաց որմանկարուց մէջ կը տեսնեմք՝
յի յարրունս մերկ մարդ մը որ դետոյն ջրոց մէջէն՝ կ'ելլէ ի ցա-
մաք։ Այլանց վրայ կանգուն մարդ մը՝ վերարկուաւ միայն հա-
ղիւ ծածկուած՝ աջն առ նա՝ կը կարկառէ, ձախիւն կողերուն
վրայ հաւատարակչութիւն հաստատելով, եւ այսպէս ջրէն կը
հանէ զընկերն։ Հերմա առաջին Տեպեան Ա. շի մէջ Հոռոհոի
վրայ կը խօսի. այդ հատուածիկն կարծես այս մեր նկարին
բացատրութիւնն է։ Ասով չեմք ուղեր ըսել՝ թէ այդ Հոռոհոի
մկրտութեան պատկերն ըլլայ բացարձակ. սակայն յայտնի է զի
Հերմայի Ա. եւ Բ. գլխոց մէջ կարդացուածն՝ հակառակ չէ այդ
կարծեաց։

Դիտելի է զի սոյն նկարած վտակն՝ եթէ Յորդանան կամ
Տիրեղն է՝ չգիտեմք. ջրէն ելլողն յարրունս հասած մարդ մ'է
եւ ոչ պատանեակ, ինչպէս Կալլիստեան դամբարանաց որմա-
նկարուց մէջ կը տեսնեմք. յորս նշանակելի է՝ ի գլուխն ջուր
հեղլով մկրտելն։ Ինչպէս եւ Վարդապետարանս հրամայեց։ Այդ
նկարներու մէջ տեսնուած մանկակերպ պատկերներն՝ աւելի
խորհրդական գաղափարաւ մը կը համարիմք մեք՝ քան իրա-
կան. ըստ որում ի Քրիստոս ծնունդն կը յայտնէ եւ ի հաւա-
սողս մանկութիւնն (1)։ Իսկ մեր նկարին ցամաքի վրայ կեցու-
ցած մարդն՝ հիկեղեցական որ եւ է նշան չունի. զի ոչ վերար-
կուն եւ ոչ ալ մատենից անդոյութիւնն՝ զորս նման պատկե-
րաց մէջ կը տեսնեմք, չեն թոյլ տար մեզ այդպէս ինչ խոր-
հել։ Մեր նկարուն մէջ մկրտուողին գլխոյն վրայ աղաւնի մը
կայ տերեւ. մը բերանն. եթէ այս պակսէր՝ Քրիստոսէի մը մը-
կրտութեան վերաբերելուն միակ նշանն տեղւոյն սրբութիւնն
պիտի լինէր։

Այս պատկերն զրան մը վրայ նկարուած է. ալ կողմի պա-
տին վրայ երկու առնայի նկարներ կան դարգարուն վերաբրկուաւ,
վերի մասն կորած է։ Մեզ հաւանական կը թուի թէ դոքա
մկրտութեան վկայքն ըլլան։ Թէպէտ եւ այս նկարաւն ընկըղ-
մունն յայտնի չէ՝ այլ հաւանական է կատարուած ըլլալն։ Ուրիշ

(1) Նորածնեայքն ի մեր Հարց կը կոչին եւս՝ մատաղատունկը,
սղայք, եւն. այսպէս ունի նաեւ Ս. Դիոնեսիոս։

նման նկար մը այսու կը յիշեմք, յորում աւետարանական ձկնորսն կարթ 'ի ձեռին զձուկն կը վերցունէ ջրէն: Այս քան զառաջինն աւելի երէց է ժամանակաւ: Յորում՝ եթէ ոմանք Տեառն Յիսուսի մկրտութիւնն համարին տեսնել՝ սակայն այս յայտնի է զի մեր նկարն Հռովմայ Եկեղեցւոյ զչափահասս մկրտելու կերպէն քաղուած է:

Յիշեմք նաեւ զի Վարդապետարանին երիցս հեղումն պահանջին ջրոյ զգլխով Երախային, նոյն երիցս անգամն ենթադրել կու տայ նաեւ ընկզման համար. (տես անդ). եւ ինչպէս միովն՝ նոյն եւ միւսով հաւասարապէս մկրտելու Եւ զի մկրտութեան խօսքն կրկին անգամ կը յիշէ, միշտ երեք անձինքն անուանելով եւ յանուն Նորին մկրտելով, կը յայտնէ՝ զի երախայն ընծայեալ է Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ Աստուծոյ եւ 'ի նորին անուն սրբեալ՝ Վարդ. Թ. 5. Գոհութեան մերձենալու արժանաւորաց վրայ խօսելով՝ կ'ըսէ. մկրտեալքն յանուն Տեառն. (տես Գործք. ԺԹ, 5, յանուն Տեառն Յիսուսի: Այս չէր մկրտութեան նուիրական խօսքն, այլ մկրտութեամբ երախային Յիսուսի հաւատոց կոչուելուն համառօտ բացատրութիւնն:

Այս յիշատակութիւնք թէ եւ կարեւոր են յոյժ՝ այլ երկարել հարկ չեմք համարիր. զի շատ իսկ պայծառ կը խօսի Վարդապետարանս:

Գալով Ս. Յուստինեայ վկայի ջատագովութեան՝ յորմէ չորս գլուխներ կը գաղափարեմք աստէն, առ Անտոնինոս Բարեպաշտ կոչեցեալ Կայսրն Հռովմայ եւ առ նորին երկու որդեգիրս ուղղեալ է, Մարկոս Աւրելիոս եւ Լուկիոս Ճշմարիտ յորջորջեալն:

Ս. Վկայն Ա.—ԻՅ գլխոց մէջ առանց հարցուփորձի զԲրիստոնեայս զատապարտելուն դէմ կը խօսի, անոնց անմեղութիւնն եւ անոնց վարդապետութեան սրբութիւնն ցոյց տալով: Յաջորդ ԻԳ.—Կ՝ քրիստոնէական հաւատոց ճշմարտութիւնն կ'ապացուցանէ. ԻԷ գլխուն մէջ կ'երեւի՝ զի եւ 'ի Հօռմ իսկ՝ Բրիստոնէից եւ իրենց ժողովներուն եւ բարուց դէմ զրպարտութիւնք կը յաճախէին: Իսկ ԿԱ.—ԿԸ՝ Մկրտութեան եւ Գոհութեան եւ Արեւոյ առաք (Միաշարժի) ժողովին վրայ կը ճառէ, ցոյց տալով՝ զի ոչ ինչ անարժան կամ դատապարտելի գործէին յայնս Բրիստոնեայք:

(Շարայարելի)

Ս. Վ. Ն.

ՆԵՐԿԱՅ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆ ԵՒ

ԹԱՔՆՈՒԹԻՒՆ (Occultisme)

Որչափ խորհինք այնչափ կը համոզուինք թէ նախնեաց զրականութեան եւ արուեստներու նման՝ նախկին գիտնական համարուած տեսութիւնք եւս՝ որ թաքնութեան ծպտեալ կերպարանաւն հասած են մեզ, արժանի են ուշադիր քննութեանց. վասն զի զազափարաց միծ խորութիւն՝ ճշմարտութեան հարուստ բովք կը դիտուին անոնց մէջ. Շատ բան ապականած եւ խառնափնդոր՝ սակայն հնար է մաքրել եւ զտել, յղկել եւ յարդարել, եւ մեր այժմեան դիտութեանց այսօր չհամարձակած եւ չյուսացած յայտնութիւնքն տեսնել այդ լուսով:

Եւ արդարեւ նախնեաց բոլոր գիտական զրութիւնն զրեթէ ամբողջովիմք թաքուն կամ փորձառու տեսութեանց վրայ հաստատուած՝ ծնունդ է մարդկային ոգւոյն տիեզերական ահաւոր զազանքէն կրած բուռն տանջանաց: Մարդկ' ուղէ բընածին բարոյիւք զիտնալ ամեն բան, ամեն բան հասկընալ, ամեն բան բացատրել. ամեն միջոցէ զուրկ մնացած՝ ճշմարտին հասնելու փափաքով, իմացականութեան թեւոց վրայ տարուբեր, անձանթ աշխարհին՝ որ զինքը ոչնչի հաւատար հողմակոծ կը վարէ, կ' ուղէ զիտնալ ծածուկն: Առ այս կը հնարի խորհրդաւոր տեսութիւններ, յորում ենթադրական գործիչներն կը բազմապատկին եւ խորհրդական նշաններով գիտութեան եւ փիլիսոփայականին ամենէն փափուկ խնդիրներն կը լուծուին:

Ներկայ գիտութիւնն՝ մեր նախնեաց միտքն չարչարող այդ խել մը գիտական եւ իմացական երեւոյթներն՝ փոխանակ հարց նման հասանուտ եւ անորոշ գործիչներու՝ յաջողեցաւ ըստ ամենայնի կշռելի աղղիչներով բացատրել:

Սակայն զեռ խել մը մեզ անձանթ մնացած խորհրդաւոր տեսութիւններ կան նախնեաց քով, որոնց վրայ մեր միտքն բնաւ խորհած չէ. ի՞նչ անձանթն է արդեօք եւ սրչափ անոնց տակ պահուածն:

Սակայն զեռ եւ ոչ իսկ իրաց խորն սկսած ենք նկատել. վասն զի այդ պատճառներն որոց հետամուտ ենք՝ զորս գիտնալ

կը կարծենք՝ անչուշտ բացատրութեան կարօտ են։ Ո՛ւր է այդ ոչ միայն տեսութիւններն չենք դիտեր, այլ եւ ոչ իսկ այն սկզբունքն յորոց պիտի կարենամք դէպ ՚ի ճշմարիտն յառաջել։

Ի նչ քայլ առնելու ենք նիւթական աշխարհի երեւոյթներն ճանչնալու համար։ Ո՛ւր է մեր այսօրուան Տարրաբանութիւնն։ Դար մ'է գրեթէ եւ Քանդ խօսեցաւ այսպէս։

« Երբ զիտութեան մը սկզբունքն վերջին վերլուծութեան մէջ տոսկ փորձառական երեւի, ինչպէս է Տարրաբանութեանն, եւ դործն մեկնելու համար հաստատուած օրէնքն՝ պարզապէս փորձառական են, իրենք իրենց չեն պարզուիր, ստուգութիւնն վտանգի մէջ է յայնժամ, եւ սեղմ իմաստիւ ամբողջովին այդ դրութիւնն գիտութիւն անուան արժանանալէ հետի է։ Տարրաբանութիւնն կանոնաւոր դրութեամբ արուեստ մ'է եւ ոչ գիտութիւն։ Մինչեւ որ երեւոյթներն եւ անոնց հետեւութիւնն նախատեսող՝ օրէնք մը չգտնուի՝ եւ որ չկարենայ զանոնք բանաւոր պատճառաւ ցոյց տալ յինքեան՝ Տարրաբանութիւնն միշտ փորձառական վարդապետութիւն մը պիտի մնայ եւ ոչ բնաւ գիտութիւն»։

Քանզէ վերջը Տարրաբանութիւնն յառաջագիմեց. իրմէն վախճուէ տարիէ աւելի յետոյ Gerhardt կը դրէր այսպէս։

« Օր պիտի գայ յորում Տարրաբանութեան գրքերն՝ Գրասհաշուի կամ Ձափաբերական գրոց նման պիտի գրուին։ Այն ատեն այդ գիտութիւնն պիտի ծաղկի ծաւալի »։

Տարրաբանութիւնն Գրահաշիւ մը պիտի դառնայ, յորում ամեն մարմինք պիտի միանան միակ նիւթոյ մէջ. կամ իւրաքանչիւր մարմին իր հաւասարութիւնն ուրիշի մը համեմատութեանն մէջ պիտի գտնէ։ Այն ատեն փիլիսոփայական քարն սնոտի կարծիք մը պիտի չլծուի. վասն զի միակ նիւթոյ դադափարաւն՝ յորում ամենքն կը պարունակին, ուստի ամենն կը բխի եւ ուր ամենն կը վերադառնայ. այս տեսութեամբ ոսկւոյն կապարէն ունեցած տարբերութիւնն մեր ծանօթութեանց խեղճութենէն կը հետեւի։

Այսպէս չափաբերական բնագիտութիւնն միայն ճշմարիտ բնագիտութիւնն է. սակայն առ այդ մեր փորձերն կարեւոր են. եւ անչուշտ չեմք կարծեր թէ այսօրուէն բնագիտութիւնն վերէն ՚ի վար գրահաշուական հաւասարութեանց վերածուի. ապակայն օր մը....։

Առհասարակ ամեն գիտութիւն որ թանձրացեալ է՝ վերա-

ցական պիտի լինի, անտարակոյս. այսինքն չափազիտական այդ սկզբանց պիտի վերադառնայ՝ յորում տուեալ ճշմարտութենէ մը՝ տռածէ մը՝ պիտի կարենամք շղթայաբար քաղել արդիւնքն: Այս այսպէս է. վստան զի մարդկային բանավարութեան եւ բընութեան մէջ յարաբերութիւն կայ, հաղորդ են իրարու:

Յուլյմանց ճշգրութեան շատ կարեւորութիւն տուած չըլլալով Նախնիք՝ գէթ մեզ նման՝ շատ փափուկ եւ նուրբ տեսութիւններով նիւթոյն իսկն եւ համաշխարհիս դրութեան ծուծն ուզած են նկատել: Մեզ ցարդ անծանօթ է իրենց առած քայլն: Շատերն յիմար կոչուած են մենէ. սակայն վստահ եմք՝ թէ օր մը այդ յիմարներն պիտի կանչուին 'ի բեմ' եւ մեր Գիտութեան վարդապետներն լինին:

Նորանոր գիտութիւնք՝ նորահնար գիւտք՝ ամենն ալ հաւառակութեանց ծնունդ տուած են, սակայն այսօր ճշմարտութիւնք են. սպասենք գեռ եւս եւ չափնկալած հաղորդակցութիւնն կը տեսնեմք մարդկային բանին եւ բնութեան մէջ, այն ատեն թող զարթնուն Նախնիք:

Պաշտօնական Գիտութիւնն շատ բաներ մոռցած՝ անտեսած՝ արտաքսած է հին սուսնդութեանց մէջէն. ըսուած է՝ — « Ամենն յամենայն »: Դրչափ ճշմարիտ է: Մեր ներկայ միջոցներուն անհասանելի դործով մը՝ ամեն երեւոյթ աշխարհին վրայ կը կրկնուի եւ կը փոխանցի. այսպէս մէն մի մաս յինքեան կը տպւեռէ այդ ազդեցութիւնն եւ գործն որոշակի. այնպէս զի եթէ ենթադրեմք պահ մը ամեն շարժում զաղրէր՝ թեթեւ միջատի մը շարժումն բաւական էր ամեն բան ոգեւորելու եւ շարժումն սկսելու: Ուստի եթէ մեր քննութեանց միջոցներն բաւէին եւ մեր գիտութիւնն կատարեալ լինէր նիւթական շըրջանակի մը վրայ իր որոշումներն պարզելու՝ զիբաւ պիտի կարենայինք սկզբնական պատճառներն ճանչնալ՝ եւ Նախնիքն արդարացունել: Այսպէս ճանչնալով պահ մը աշխարհիս վիճակն եւ զինքն վարող օրէնքն՝ հեռեւեալ վայրկեանն եւ հետեւեալ ժամանակի երեւոյթներն պարզել պիտի կարողանամք:

Աստեղագիտութիւնն մարդկային սոյն կատարեալ գիտութեան վիճակին մասնակի ծանօթութեան արդիւնքն է. մարդկային էութեան տիեզերաց վրայ յառաջ բերած փոփոխութենէն աւելի լոյս կայ զարմանալի:

Մեր գործարանաց եւ մեր գործոց քննութենէն կը տեսնեմք 'ի մեզ Եւն, հաստատուն, քննելու ենք զայդ ալ՝ Նախ-

նիք Ձեռնահմայքն (Chiromancie) եւ Գրահմայքն (Graphologie) ունին. անարգելու չենք, փորձառու գիտութեանց հետեւանքն են. ուղղենք, մաքրենք, յարգարենք, հետեւութեանն կը հաւնինք:

Եւ ի՞նչ է Գիտութիւնն: Բնութեան մէջ զատուցումն չկայ, մեր տկարութեան արդիւնքն է այդ: Զօրութիւնն է ամեն բան եւ մենք այդ զօրութեան բոլին մէջ խաղալիք չենք:

Քանի՞ քանի իմաստուններ այս խնդիրներու հետամուտ՝ նիւթն եւ ողին չփոթած են. աշխարհս մի է եւ քանի քանի բաժանումներ պարզ հիւսած ենք:

Բառալ որ ամենայնի հետամուտ էր՝ սրտի եւ ողւոյ խաղաղութիւնն սուրբ կրօնքին մէջ գտաւ, եւ արտաքոյ՝ բացարձակ ոչնչութիւն:

Վստահինք մեր մտքին վրայ, բայց զգո՛յ՛, չափազանցին չմօտինք, վասն զի մեր մտքէն վեր բան մը կայ, անըմբռնելին. ԱՍՏՈՒԱԾ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՒ ՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն. Տես քիւ 17)

Այն երգը կրկին մաս ունի. առաջինն է ողբալի. ամէն բան կ'անցնի, ամէն բան կը թուո՞մի, եւ ամէն բան կը ցամքի այն չրթանց վրայ որ կը բաղձան խմել եւ անցընել ծարունին: Այս է առաջին երգը, եւ այս էր Օգոստինոսինը Կարթագինէ չգայած: «Ո՛վ Աստուած իմ, կը դռչէ, ո՛ւր կրնայ հանդիպել մարդ իւր հոգին եթէ ոչ ցաւոց վրայ, մինչդեռ՝ քեզմէ հետեւ, արարածներու քով հանգստութիւն կը վնասէ: Ընդունայն է

արարածոց գեղեցկութիւնը. հաղիւ թէ կը ծնանին, իսկոյն կը մեռնին. ծնանելով զոյաւթիւն կը ստանան, անելով եւ զարգանալով կը կատարելագործուին, բայց այն կէտը հասնելուն պէս կը ծերանան եւ կը մեռնին, ինչու որ ամէն բան կը ծերանայ եւ ամէն բան կը մեռնի. Ուստի հաղիւ թէ կը ծնանին, երեւելի ըլլալու կը ճգնին, որչափ աւելի կը ճգնին, այնչափ աւելի շուտ կը փութան յոչնչութիւն... Մի թողուր որ իմ կեանքս արարածոց վրայ հանգչի, ո՛վ Աստուած իմ, վտան զի վաղանցուկ են, եւ հոգի մը որ կը սիրէ զանոնք, կը խոցուի անպատճառ... որովհետեւ կ'ուզէ հանգչիլ այն սիրած բանին վրայ, բայց ինչպէ՞ս կրնայ հանգչիլ այն արարածներու վրայ, ինչու որ անցողական են եւ անւողութիւն չ'ունին, անդադար հոսման եւ շարժման մէջ են, հաղիւ թէ աշխարհք կուգան, այնչափ շուտ անսրբեղոյթ կ'ըլլան որ ետեւէն համիլը անկարելի կ'ըլլայ»

Ահաւասիկ մահուան առաջին երգը. այն երգը, եւ աշխարհիս վրայ նետուած այն տխուր նայուածքը կը բաւեն միայն զօրացնելու զհոգին. հապա ի՞նչ պիտի չըլլայ երբոր մարդս աւելի վեր դարձնելով իւր աչքը, կը հասնի մահուան ողբերգութեան այն երկրորդ մասին, յորում տխրութիւնն ուրախութեան մէջ ընկղմած է. Այո՛, ամէն բան կ'անցնի՛ր կ'երթայ, բայց դարձեալ գալու համար, ամէն բան կը թուոյն, բայց նորէն ծաղիկուլ համար, ամէն բան կը մեռնի, բայց փառաւորագոյն եւս յառնելու համար. Նոյն ինքն Օգոստինոս, քանի մը տարի ետքը, այս երգն ալ պիտի երգէ աստուածային վսեմութեամբ մը, երբ՝ ուղղափառ, մկրտուած եւ աստուածային սիրոյն ամենաբարձր զագաթը հասած, կենաց խնդրոյն վըսեմ լուծումը կը դտնայ «Ո՛վ դուն՝ իմ հոգիս, ի՞նչ զիտես, ի՞նչ բան կը ճանչնաս. ամբողջութեան մը քանի մը մասը միայն. չես ճանչնար այն սքանչելի ամբողջութիւնն, որուն մասնիկներն են արարածք, եւ դուն այն մասնիկներուն մէջ կը հրճուիս. Ո՛հ, եթէ այն ամբողջութիւնը դուն ճանչնայիր, եթէ Աստուած, ի պատիւ քու ամբարտաւանութեանդ չըրկէր ըզքեզ անոր տեսութիւնէն, այն ատեն ի՞նչպիսի տարփանօք, եւ ի՞նչ անհամբերութեամբ պիտի չխնդրէիր արարածոց շուտ մը անցնիլը, ժամ մ'առաջ վայելելու համար անոնց լրումը. երբոր ճառ մը լսելու ըլլաս, կ'ուզե՞ս որ վանկերն եւ բառերը չանցնին եւ միշտ աււեն. ո՛չ, կ'ուզես ընդհակառակն որ շուտ

անցնին, որպէսզի ճառին կատարեալ իմաստը ըմբռնեալ Այսպէս ալ աշխարհիս համար, ուր ամէն արարածք ամբողջութիւն մը կը կալմեն. եւ անոնց իւրաքանչիւր մէկ մասը թէոր աշխատի զեղեցիկ է, ինչ պիտի չըլլայ ամբողջութիւնը: Ահաւասիկ այս տեսութիւնս ցաւերը կը մեղմացնէ, եւ կը զօրացնէ հոգին արարածոց յարատեւ փոփոխութեան առջեւ: Երանի՛ անոնց ուրոնք այսպիսի բարձր տեսութեամբ կ'ապրին, եւ զմայլած կամ գէթ միտիմարուած՝ հանդիսատես կ'ըլլան այն փոփոխութեանց: Բայց պատմութեանս այս տխուր տառնին Օգոստինոս սոյն օրինակ տեսութեանց զեւ կարող չէ. դառն ողբեր եւ արտունջներ կան միայն իւր շրթանց վրայ. յիշաւ թէպէտ եւ երբեմն աչքերը դէպ ՚ի երկինք կը վերցնէ, բայց երկինքը, ափսոս, իրեն համար անբնակ է. ցրտական երեւոյթ մը սոսկ հոն կը տեսնէ, որոնք չկրնար միտիմարել զինքը: Ուստի ի՞նչ ճամբայ կը մնայ իրեն. ուսմունքը. բոլոր ուժգնութեամբը ինքզինքը ուսման կուտայ, որպէս զի անով միտքը զբաղեցրնելով՝ ցաւերը մոռնայ: Ուստի զրիչը ձեռքն առնելով իւր առաջին երկասիրութիւնը կը գրէ:

Ընտրած նիւթը կը յայտնէ Օգոստինոսին այն տառնուան թէ՛ մտաց բարի հայեցողութիւնն եւ թէ՛ կրից քիչ մը հանդարտութիւնը, զեղեցկութեան վրայ կ'ուզէ ճառել, ի՞նչ կը սիրենք. գեղեցիկը. ի՞նչ կ'երազէ երիտասարդ պատանին իւր ապագայ կենացը համար. ի՞նչ կը գիտէ ծերունին երբոր աչքը յիսին կը դարձնէ՝ անցուցած տարիներու շրջանին վրայ. ի՞նչ կը պահանջենք բնութենէն, երկինքէն, ծովէն, մեծամեծ լեռներէն, մարդիկներէն, արուեստէն. մեր ներքին եւ արտաքին կարողութեանց հառաչանքն ի՞նչ է. քեզիցէլէ՛, Բայց ի՞նչ է քեզիցէլէ՛:

Ահաւասիկ այս հարցման Օգոստինոս՝ արդէն Պատմոսի եւ Կիկերոնի գրուածքներուն ուսմամբը յիշողութիւնը ճոխացած եւ այն վսեմ զաղափարներով հանճարը զորգարուած, կը սկսի սահմանել եւ նկարագրել քեզիցէլէ-նէլէ: Այս աշխատասիրութիւնը, զորն որ այսօր պէտք էինք ձեռքերին ունենալ սուրբ Օգոստինոսին թէ՛ նորածին հանճարոյն պտուղը եւ թէ իւր քրտանեւջորս տաքիկան հասակին մէջ անոր սրտին վիճակը լաւ մը հասկնալու համար. այս իւր առաջին գրուածքը Մոնիդայէն աւելի եռանդով եւ փութով կարգացող եղած չէ. եւ սուրբ Օգոստինոսին ըսածին նայելով, կրնանք ըսել որ այն ընթերց-

մոռնքէն քիչ մը ուրախացած եւ մխիթարուած է. որովհետեւ ուղղափառ հաւատոյ դէմ խօսք մը չպարունակելով, ազանդաւորի մը լեզու ըլլալը չհասկըցուիր, նախընթաց տարիներու պէս նպատակն այն չէր եղած որ այլոց սրտին մէջ ջնջէր նաեւ իւր կորսնցուցած հաւատքը. եւ տարակոյս չունինք որ Մոնի-գա՝ տեսնելով ոճին վայելչութիւնը, գաղափարաց վսեմութիւնն եւ զգայմանց մաքրութիւնն՝ իւր մայրական սրտին մէջ ար-դէն անուցած յոսքը զօրացուցած է, եւ լաւ եւս համոզուած է որ այնպիս հոգի չկրնար միշտ Աստուծոյ հետ մնալ, որնոր մի միտն կարող էր յաղեցնելու անոր սրտին բաղձանքները։ Բայց մինք այս բաներուս վրայօք կատարեալ տեղեկութիւն մը չենք կրնար տալ, որովհետեւ այս գիրքը մինչեւ մեր ձեռքը հասած չէ, իր նորածին պերճախօսութեանը այն առաջին կայծը մարած է. ինչպէս արեւուն՝ իւր մարէն չեղած, աշխարհիս վրայ արձակած այն ճառագայթները, որոնք վայրկեան մը կը շողան, բայց փառաւոր լուսինն երեւնալուն պէս, մէկէն անհերեւոյթ կ'ըլլան եւ անոնց խօսքը չըլլար։

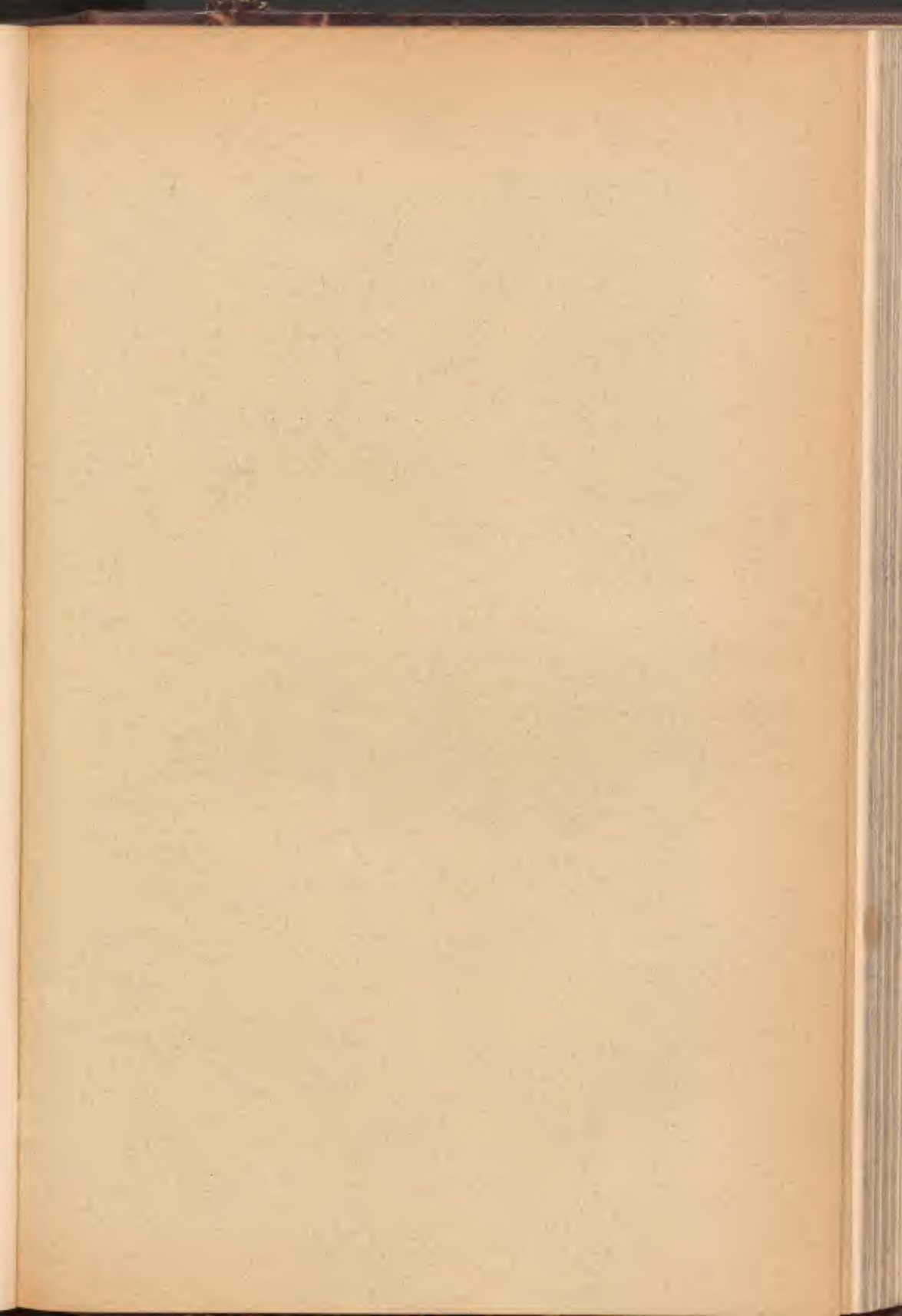
Բանաստեղծութեան եւ գեղարուեստից գիտութիւններէն զատ, ուրիշ աւելի դժուար, եւ նոյնպէս զուարճալի ուսմանց ալ կը պարապի. Մաթէմատիքայի, Փիզիքայի եւ աստղաբաշխական ուսմանց իւր սովորական կորովութիւնը կը դորձածէ, լուսորձալ մտայ ուժգնութեամբը հասկընալու եւ լուծելու կը ջանայ դժուարակնձիւ խնդիրները. կը դմալի, կը հիմնայ թուոց, գեղարուեստից, երաժշտութեան, ձայներու եւ նոյն իսկ տաղաչափական բանաստեղծութեանց մէջ գտած յարաբերութիւններուն վրայ, զորս օր մը իւր գրուածոցը մէջ պիտի ապացուցանէր այնչափ խորիմաստ եղանակաւ, մանաւանդ թէ փիլիսոփայութեան ընդհանուր տեսութիւններովը կը կենդանացընէ եւ կ'աղնուացընէ այն գիտութիւնները. եւ ասանկով գեղարուեստից, բանաստեղծութեան, աստղաբաշխութեան, Փիզիքայի եւ թուոց միջնորդութեամբը աստիճան աստիճան կը հասնի մինչեւ առ Աստուած՝ հիմն, կեդրոն եւ գաղաթ ամէն գիտութեան եւ այս կերպ իմաստասիրելը, կրնանք ըսել որ իրմէ աւելի վսեմութեամբ եւ աւելի զիւրութեամբ դորձածող պիտի չգտնուի։

Յիշուի զարմանալի բայց միանգամայն մեկնութիւնն զիւրին բան մ'է, որ Օգոստինոս այն գիտութեանց միջնորդութեամբը, եւ մասնաւորապէս Փիզիքայի եւ Մաթէմատիքայի

վրայ աշխատած ատեն, մտքին մէջ Մանիքեցւոց աղանդոյն ճշմարտութեանը վրայ առաջին տարակոյտ մը կ'իյնայ, եւ կ'այլալի. եւ անոր վրայ ստուգուելու կը սկսի իւր ձօրը նախատեսութիւններն, որովհետեւ ինչպէս վերը ըսինք, համոզուած էր որ գիտութիւնն օր մը առ Աստուած պիտի դարձնէ զանկայ:

Հիմա տեսնանք թէ ինչ՝ բանի վրայ կը կայանայ այն տարակոյտն որ զինքը տակն ու վրայ կ'ընէ: Ինչպէս արդէն գիտենք, Մանիքէսի Աստուծոյ եւ հոգւոյ վրայ սորվեցուցած վարդապետութիւնը թէպէտ սխալ, բայց նորաձեւ եւ խաբէական ճարտարութեամբ մը յօրինուած էր. բայց չէնք գիտէր ինչ պատճառաւ աղանդաւորը խել մը ծանօթութիւններ նաեւ աւելցուցած էր աստեղաց ընթացքին, գիշերահաւասարին, արեւադարձին եւ խաւարմանց վրայ, եւ այս ծանօթութիւններն ըստ իրեն Աստուածային յայանութիւններ էին, ինչպէս նաեւ բոլոր սովորեցուցածը. բայց ասոր իրաւը հին հեղինակներէն քաղած էր զանոնք, եւ որովհետեւ ինքն՝ այն խնդիրներուն ամենեւին տեղեակ չըլլալով, գիզած էր զանոնք խառնափնդոր, եւ սխալները յայանի կ'երեւային, նամանաւանդ հետագայ նոր գիւտերուն, եւ Հռովմայեցի ատողաբաշխից տուած ստոյգ ծանօթութիւններուն վրայ: Մեծ կ'ըլլայ Օգոստինոսի զարմանքը եւ ինքնիրեն կը սկսի ըսել. «Ե՛վ կրնայ տալ այն մարդուն այնպիսի յանդգնութիւն մը, որով չգիտցած նիւթերու վրայ կը ճառէ. ինչ վստահութիւն կրնամ ունենալ անոր սորվեցուցած վարդապետութեանը վրայ, թէոր այնպիսի նիւթերու մէջ կը սխալի որոնց ստուծեանը խելքս հասցուցի, հապա խելքս չհասած բաներն ինչպէս հիմակ իբրեւ ճշմարիտ կրնամ ընդունիլ»

(Շարայարեի)

ՊԱՏԿԵՐ տասն է հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է

Կ. Պօլսոյ համար 40 դանեկան

Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար

քղաքատարի ծախսն ի միասին հաշուելով 50 « «

Խորաքանջիշր թիշ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա , Եւշիլ փողոց
Թիւ 1 , ուր պետք է ղլմել բաժանորդագրութեան եւ քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÈCHIL N ° 1